

І С Т И Н И

АРТУР
КОНАН ДОЙЛ

ЙОГО
ПРОЩАЛЬНИЙ УКЛІН

CF FOLIO

Артур Конан Дойл

Його прощальний уклін

Серія «Істини»

предоставлено правообладателями
http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=38610563
Артур Конан Дойл «Його прощальний уклін». Серія «Істини».
Літературно-художнє видання: Фоліо; Харків; 2018
ISBN 978-966-03-8185-8

Аннотація

«Його прощальний уклін» – збірка детективних повістей англійського письменника Артура Конан Дойла (1859–1930).

Серпень 1914 року, світ напередодні Першої світової війни. У своєму будинку на англійському узбережжі один з кращих німецьких шпигунів фон Борк чекає на свого агента. Ним виявляється Шерлок Голмс, який кілька років тому, на особисте прохання прем'єр-міністра Великої Британії, проник у шпигунську мережу і врешті-решт вивів на чисту воду німецького шпигуна.

Також до видання увійшли повісті «Зниклий півзахисник», «Остаточне вирішення проблеми», «Пригода в порожньому будинку» та ін.

Содержание

Зниклий півзахисник	4
Його прощальний уклін	34
Кінець ознакомительного фрагмента.	48

Артур Конан Дойл

Його прощальний уклін

Зниклий півзахисник

З безлічі загадкових телеграм, які приходили на Бейкер-стрит, я добре запам'ятав одну, яку принесли похмурого лютого ранку десь сім чи вісім років тому. Телеграма була адресована Шерлоку Голмсу, і в ній йшлося: «Дочекайтеся мене. Жахливе нещастя. Зник правий півзахисник. Украй потрібен завтра. Овертон». Голмс просидів цілу годину, напружено міркуючи над нею.

– Поштовий штампель Стренду, відправлена о десятій тридцять шість, – повідомив Голмс, знову й знову перечитуючи телеграму. – Отже, містер Овертон дуже хвилювався, і телеграма вийшла не зовсім вдалою. Ну, що ж, зачекаємо на нього, тоді усе й дізнаємося. А наразі я почитаю сьогоднішній «Таймс». Від нудьги готовий взятися навіть за дріб'язкову справу.

Ми справді переживали один із періодів бездіяльності. Це завжди додавало мені неспокою, бо з досвіду я знав, як страшно залишати без роботи його надзвичайно активний мозок. Багато років я боровся з пристрастю детектива до наркотиків, яка свого часу мало не згубила його видатний

талант. Зате тепер, навіть у стані неробства, мій товариш не відчував потягу до цього штучного збудника. Але я розумів, що небезпечна звичка не знищена повністю, вона лише дремає. І щоразу, коли я зауважував його змарніле аскетичне обличчя та неспокійний блиск у глибоко посаджених очах, то відчував, що сон цей неглибокий і пробудження близько. Тому я подумки благословляв цього містера Овертона, ким би він не був, котрий порушив своєю загадковою телеграмою спокій мого приятеля, що загрожував йому більшим лихом, ніж усі небезпеки його неспокійного життя.

Як ми й передбачали, незабаром за телеграмою з'явився і її адресант. Про його прибуття сповістила візитівка, на якій було написано: «Містер Сиріл Овертон, Трінті-коледж (Кембридж)». Зачіпаючи плечима раму дверей, до кімнати зайшов чоловік богатирської статури – не менше двохсот фунтів міцних м'язів і кісток. Він зупинився, переводячи погляд із мене на Голмса. Гарне обличчя нашого гостя виказувало неймовірну заклопотаність.

– Містер Шерлок Голмс?

Мій приятель уклонився.

– Я до вас прямо зі Скотленд-Ярду, містере Голмс. Бачився там із інспектором Стенлі Гопкінсом. Він порадив звернутися до вас, зауваживши, що це швидше ваша спеціалізація.

– Прошу, сідайте й розкажіть, що сталося.

– Це жахлива історія, містере Голмс. Дивуюся, як я ще

не посивів. Ви, звісно, чули про Годфрі Стонтон. На ньому тримається вся команда. Я готовий віддати за нього двох найкращих гравців. Як він веде м'яч, пасує, як захоплює! Крім цього, у нього світла голова: його слово для хлопців – закон! Без нього нам ніяк не можна, містере Голмс. У нас, правда, є Мургаус, перший запасний. Але він завжди пхається в гущу, а не стоїть, де йому належить, на бічній лінії. Він чудово б'є по воротах, нічого не скажеш. Але поля не бачить. І бігає мляво. Оксфордських нападників Мортон чи Джонсона йому не наздогнати! У Стівенсона швидкі ноги, але він не може бити з двадцяти п'яти ярдів, а кому потрібен такий нападник, навіть якщо він добре бігає? Коротше кажучи, містере Голмс, якщо не допоможете мені знайти Годфрі Стонтон, ми пропали.

Мій приятель зі жвавим зацікавленням вислухав цю довгу гарячу тираду, кожен постулат якої підкріплювався енергійним гупанням мускулястої руки по коліну. Коли відвідувач замовк, Голмс дотягнувся рукою до картотеки та поклав на коліна скриньку на літеру S. Але цього разу його вмістилище найрізноманітнішої інформації не виправдало сподівань.

– Тут є Артур Г. Стонтон, відомий шахрай, – сказав Голмс. – Є й Генрі Стонтон, котрого повісили на шибениці не без моєї допомоги. Але ім'я Годфрі Стонтон чую вперше.

Тепер настала черга дивуватися гостеві.

– Як? Ви, всезнаючий Шерлок Голмс, не знаєте це ім'я?! – вигукнув він вражено. – У такому разі, мабуть, ім'я Сирила

Овертона вам також ні про що не каже?

Голмс із приязною посмішкою похитав головою.

– О Боже! – вигукнув спортсмен. – Але ж я був першим запасним у матчі Англія-Вельс, а з цього року – капітан університетської команди. Але це неважливо. Не думав я, що в Англії знайдеться хоча б хтось, хто не чув про Годфрі Стонтон. Адже він знаменитий півзахисник – гордість Кембриджа та Блекгіта, учасник п'яти міжнародних матчів! Боже милий! Містере Голмс, де ви були весь цей час?

Голмс розсміявся від наївності молодого здорованя.

– Містере Овертон, ви живете у своєму світі, чистому та здоровому, а я – у своєму. Мій фах зіштовхував мене з людьми з різних верств суспільства, але, на жаль, жодного разу зі спортсменами-аматорами, цією найкращою та найздоровішою частиною жителів Англії. Однак ваш несподіваний прихід свідчить про те, що в цьому світі свіжого повітря та чесної гри знайдеться робота й для мене. Отже, любий сер, прошу сідати й неквапливо, докладно викласти, що сталося й чим я можу вам допомогти.

Молоде обличчя Овертона набуло напруженого вигляду, який буває в людей, котрі звикли діяти силою, а не розумом. Але, врешті-решт, із численними повторами та незрозумілими місцями, які я опушу, він повідав нам свою дивну історію.

– Як я вже казав, – почав розповідь Овертон, – я капітан команди Кембриджського університету, а Годфрі Стонтон –

мій найкращий гравець. Завтра в нас матч із Оксфордським університетом. Учора ми приїхали до Лондона та зупинилися в готелі «Бентлі». О десятій годині вечора я обійшов усі кімнати й особисто переконався, що всі хлопці на місці. Упевнений: успіх команди залежить не лише від посиленних тренувань, а й від міцного багатогодинного сну. Я поговорив із Годфрі, і мені здалося, що він блідий і неначе чимось стурбований. Я спитав, що з ним не так, але він відповів, що все гаразд, просто трохи болить голова. Тоді я побажав йому на добраніч. А за півгодини до мене в номер зайшов порт'є та поінформував, що в готель тільки-но приходив якийсь бородань, на вигляд – із незаможних, і попросив передати Годфрі записку. Годфрі ще не спав. Прочитавши записку, він, неначе вражений громом, відкинувся на спинку крісла. Переляканий порт'є хотів покликати мене, але Годфрі зупинив його, потім випив склянку води й трохи отямився. Згодом спустився вниз, кинув кілька слів чолов'язі, котрий чекав на відповідь, і вони обоє покинули готель. Порт'є бачив, як вони ледь не бігли до Стренду. Вранці я зайшов до кімнати Годфрі: його там не було, і, судячи з неторканого ліжка, не було всю ніч. Усі речі залишалися на тих самих місцях, де я їх бачив напередодні. Годфрі зник невідомо куди й із ким, і мені чомусь здається, що він більше ніколи не повернеться... Годфрі – спортсмен від Бога, він не міг би покинути тренування через дрібниці. І не має звички підводити команду та капітана. Боюсь – я маю таке передчуття, – що він зник

назавжди, і ми більше ніколи його не побачимо.

Шерлок Голмс дуже уважно вислухав цю розповідь.

– Ви щось зробили? – спитав він.

– Відправив телеграму до Кембриджа, щоб дізнатися, чи не з'являвся він там. Мені відповіли, що в Кембриджі його немає.

– Чи міг він учора потрапити до Кембриджа?

– Атож, нічним потягом об одинадцятій п'ятнадцять.

– Але, наскільки ви могли збагнути, він цим потягом не скористався?

– На вокзалі його не бачили.

– Що ви робили далі?

– Послав телеграму лорду Маунт-Джеймсу.

– Чому саме йому?

– Годфрі – сирота. Лорд Маунт-Джеймс – його близький родич, здається, дядько.

– Он як? Це надає справі нових відтінків. Адже лорд Маунт-Джеймс – один із найбагатших в Англії.

– Авжеж, Годфрі якось мимохідь згадував про це.

– У лорда є інші родичі?

– Ні, Годфрі – його єдиний спадкоємець. Старому вже близько вісімдесяти, він страждає від подагри. Подейкують, що він міг би суглобами крейдувати більярдний кий. Він жахливий скнара, ніколи не дав Годфрі ні шилінга. Але з часом усе так чи інакше перейде до Годфрі.

– Ви отримали відповідь від лорда?

– Ні.

– Що могло би змусити вашого колегу звернутися до дядька?

– Учора ввечері він був чимось стурбований. Якщо через гроші – то, можливо, і звернувся до старого. Адже в того чималі статки. Але мені здається, що справа безнадійна. І Годфрі це знав, він майже ніколи не звертався до старого за допомогою.

– Ну, це незабаром з'ясується. А тепер припустімо, що він поїхав до лорда. Тоді як ви поясните появу цього незнайомця такої пізньої години, і чому вона подіяла на Годфрі таким чином?

– Для мене все це – цілковита загадка, – відповів Сиріл Овертон, стиснувши голову руками.

– Ну, гаразд. Маю сьогодні вільний день, тому із задоволенням займуся вашою справою, – втішив Голмс. – А вам би порадив замислитися над тим, як провести матч без цього хлопця. Як ви самі помітили, настільки таємниче зникнення повинно мати причину, і ця причина може затримати його на невизначений термін. А зараз підемо в готель, може, портъє згадає ще щось.

Шерлок Голмс був відомий здатністю викликати прихильність до себе навіть у боязких свідків. Разом із портъє ми заглянули в порожній номер Годфрі Стонтонна. Портъє дуже швидко повідомив усе, що міг згадати про нічного відвідувача. Це був чоловік років п'ятдесяти, скромно одягнений,

із блідим обличчям і сивою бородою. Він не нагадував ні джентльмена, ні робітника, коротше: ні те ні се. Незнайомець був дуже схвильований – портъє зауважив, як тремтіла рука, коли той простягнув йому записку. Годфрі Стонтон, прочитавши записку, яку приніс портъє, засунув її до кишені. Вийшовши до холу, не подав відвідувачеві руки. Вони тільки перекинулися кількома фразами (портъє розібрав лише слово «час»). Потім обоє поспішно залишили готель. На годиннику в холі було рівно пів на одинадцятю.

– Ще кілька запитань, – сказав Голмс, сідаючи на ліжко Стонтонна. – Ви чергуєте вдень, чи не так?

– Атож, сер. Я працюю до одинадцятої години вечора.

– Нічний портъє, сподіваюся, нічого незвичайного не помітив?

– Ні, сер. Лише кілька людей повернулися пізно з театру. Більше ніхто не приходив.

– Ви вчора нікуди не виходили з готелю?

– Ні, сер.

– Чи були для містера Стонтонна листи або телеграми?

– Авжеж, сер, телеграма.

– Он як? Це цікаво. Коли саме?

– Близько шостої.

– Де містер Стонтон її читав?

– У себе в номері.

– Ви бачили, як він її читав?

– Аякже, сер: я чекав, чи не буде відповіді.

– Ну і що?

– Він написав відповідь, сер.

– Ви віднесли її на пошту?

– Ні, він сам відніс.

– Але написав її у вашій присутності?

– Авжеж, сер. Я стояв біля дверей, а він сидів за столом, спиною до мене. Коли він скінчив писати, то сказав: «Може-те йти, я відправлю відповідь сам».

– Чим він писав відповідь?

– Пером, сер.

– Він узяв телеграфний бланк зі столу?

– Атож, сер. Писав на верхньому бланку.

Голмс узяв бланки і, підійшовши до вікна, ретельно оглянув верхній.

– Шкода, що він не писав олівцем, – розчаровано сказав детектив, кинувши бланки на стіл. – Ви ж, Ватсоне, неодноразово, мабуть, помічали, що букви, написані олівцем, чітко відбиваються на наступному аркуші – ця обставина зруйнувала чимало щасливих шлюбів. Ну, а тут, на жаль, ніяких слідів немає. Це означає, що він писав м'яким широким пером. І я майже впевнений, що в цьому випадку нам може допомогти прес-пап'є. Ага! Ось те, що нам потрібно!

Він відірвав шматок бібули, на якій ми побачили загадкові ієрогліфи.

– Піднесіть до дзеркала! – захвилювався Сиріл Овертон.

– Не треба, – сказав Голмс. – Папір тонкий, ми побачимо

текст на зворотному боці.

Він перевернув аркуш, на якому ми прочитали: «Допоможіть нам, заради всього святого».

– Це останні слова телеграми, яку Годфрі Стонтон відправив за кілька годин до зникнення. Бракує щонайменше шести слів. Але й те, що є, свідчить про серйозну небезпеку, що загрожувала юнаку, від якої хтось міг би його захистити. Крім того, небезпека загрожувала двом – у телеграмі написано «нам», а не «мені». Тож причетний ще хтось. І це, певна річ, нічний відвідувач Годфрі Стонтон, котрий і сам був украй схвильований. Але що в нього може бути спільного з цим чоловіком? І хто той третій, кому послали заклик про допомогу? Ось із нього ми й почнемо наші пошуки.

– Отже, насамперед треба дізнатися, кому надіслали телеграму, – припустив я.

– Саме так, мій любий Ватсоне. Ця глибока думка й мені здалася доречною. Але хіба ви не знаєте, що коли ми з'явимося на пошті й вимагатимемо корінець телеграми, то службовці навряд чи підуть нам назустріч. Стільки ще залишилося бюрократизму! Однак якщо поставитися до всього з розумом і тактом, то можна, мабуть, таки сподіватися на успіх. А тепер, містере Овертон, я хотів би у вашій присутності переглянути папери, залишені на столі.

Голмс швидкими тонкими пальцями перевертав листи, рахунки та нотатники, вивчаючи їх жвавим, проникливим поглядом.

– Нічого цікавого, – сказав він нарешті. – До речі, ваш колега на здоров'я не скаржився? Його нічого не турбувало?

– Ні, він здоровий, як бик.

– Ви колись бачили його хворим?

– Жодного разу. Якось він розбив ногу, а ще колись у нього змістилася колінна чашечка. Але це все дрібниці...

– І все ж, можливо, він не такий уже здоровий, як вам здається. На мою думку, він чимось хворий, але тримає це в таємниці. З вашої згоди я візьму з собою деякі папери, вони можуть знадобитися нам у майбутньому.

– Хвилинку, – почувся скрипливий голос, і, озирнувшись, ми побачили в дверях смішного дідка, котрий вимахував руками. На ньому був вицвілий костюм, біла розв'язана краватка й циліндр із широчезними крисами. Незнайомець нагадував сільського священика або найманого плакальника. Але, незважаючи на цей жалюгідний, майже безглуздий вигляд, його різкий голос і рішучі манери видавали в ньому людину, котра звикла наказувати.

– Хто ви такий, сер, і яке ви маєте право забирати папери цього джентльмена? – спитав він.

– Я приватний детектив. Хочу знайти причину його зникнення.

– Он воно що! А хто вас про це просив?

– Ось цей джентльмен, колега містера Стонтон. Його направили до мене зі Скотленд-Ярду.

– Хто ви такий, сер?

– Я Сиріл Овертон.

– Отже, це ви послали мені телеграму. Я лорд Маунт-Джеймс. Отримавши її, я першим омнібусом подався сюди. То це ви найняли детектива?

– Авжеж, сер.

– І ви готові платити?

– Я не сумніваюся, що мій приятель Годфрі оплатить рахунок.

– А якщо ви його не знайдете? Що тоді?

– У такому разі його рідні, без сумніву...

– У жодному випадку, сер! – заверещав старий. – Не сподівайтесь, що я заплачу вам хоч пенні. Так і знайте, містере! Я єдиний родич цього юнака, тож заявляю, що мене все це не стосується. Якщо він розраховує на спадщину, то тільки тому, що я ніколи не кидав грошей на вітер і зараз не збираюся цього робити. Що ж стосується паперів, із якими ви так безцеремонно поводитесь, то маю сказати, що якщо вони мають якусь цінність, то ви відповісте за кожен зниклий аркуш!

– Гарзд, сер, – погодився Шерлок Голмс. – Але дозвольте спитати: чи немає у вас якихось міркувань, куди міг подітися ваш небіж?

– Ніяких міркувань! Він достатньо дорослий, аби самому піклуватися про себе. І якщо йому забракло розуму, щоб не загубитися, хай нарікає на себе. Я категорично відмовляюся брати участь у його пошуках!

– Я вас розумію, – схилив голову Голмс, але в його очах

блиснув зловісний вогник. – Але ви, здається, не зовсім розумієте мене. Годфрі Стонтон незаможний. І якщо його викрали, то зовсім не для того, щоб заволодіти його статками. Чутки про ваше багатство, лорде Маунт-Джеймс, поширилися навіть за кордоном. Тому не виключено, що вашого небожа викрали бандити, котрі сподіваються вивідати в нього план вашого будинку, ваші звички, а також дізнатися, де ви зберігаєте коштовності.

Обличчя неприємного відвідувача побіліло як крейда.

– Боже милий! Я ніколи не думав, що люди здатні на таке! Яких тільки мерзотників немає на світі! Але Годфрі – стійкий хлопець, він не зрадить свого дядька. Втім, я сьогодні ж увечері відвезу в банк родинне срібло. А ви, містере детектив, не шкодуйте, будь ласка, сил. Будь-що знайдіть його цілим і неушкодженим! Що ж стосується грошей... ну, скажімо, п'ять чи навіть десять фунтів... можете завжди розраховувати на мене.

Але навіть зараз, у цю мить прояснення, титулований скнара нічим не міг нам допомогти, бо майже нічого не знав про свого племінника. Єдиний ключ до таємниці, як і раніше, містився в останніх словах телеграми, за допомогою якої Голмс сподівався відшукати наступну ланку. Нарешті лорд Маунт-Джеймс забрався геть. Пішов і Овертон, аби разом із командою поговорити про халепу, що звалилася на них. Поруч із готелем була пошта, і ми зупинилися перед нею.

– Варто ризикнути, Ватсоне, – сказав Голмс. – Природно,

з ордером на руках я міг би просто вимагати, щоб мені показали корінці, але до цього ще далеко. Гадаю, що вони навряд чи запам'ятали його обличчя в цій постійній метушні. Тому ризикнемо!

– Пробачте за турботу, – звернувся він через віконце до молодій дівчини, пустивши в хід усю свою чарівність. – Учора я відправив телеграму, але боюся, що зробив у ній велику помилку. Чомусь затримується відповідь – чи не забув я підписатися? Ви могли б це перевірити?

Дівчина взяла пачку корінців.

– О котрій годині ви відправили телеграму? – поцікавилася вона.

– Одразу після шостої...

– Кому?

Голмс притиснув палець до губів і озирнувся на мене.

– Вона закінчується фразою: «заради всього святого», – прошепотів він. – Будь ласка, я дуже хвилююся...

Дівчина виокремила одну з телеграм.

– Ось вона. Прізвища справді немає, – сказала вона, розгладжуючи її на столику.

– Я так і знав, – сказав Голмс. – Боже, який я ідіот! До побачення, міс, дуже вдячний вам. У мене немов гора з пліч звалилася...

Коли ми вийшли на вулицю, він засміявся, вдоволено потираючи руки.

– Ну? – спитав я.

– Усе добре, мій любий Ватсоне! У мене в запасі було сім різних способів, як підібратися до телеграми. Але найменше я очікував, що пощастить уже з першого разу.

– Про що ж ви дізналися?

– Дізнався про відправний пункт наших пошуків. Вокзал Кінгс-Крос, – сказав він візникові, котрий підїхав до нас кеб-бом.

– Отже, ми їдемо з Лондона?

– Атож, до Кембриджа. Все свідчить про те, що шукати слід там.

– Скажіть, будь ласка, Голмсе, – почав я, коли кеб гуркотів по Грейс-Інн-роуд, – ви вже здогадуєтеся, чому зник Годфрі Стонтон? Мені здається, що в жодній вашій справі мотиви не були настільки туманними. Ви навряд чи вірите, що його викрали, зазіхаючи на гроші його багатого дядечка.

– Зізнаюся, любий Ватсоне, що мені це справді здається малоймовірним. Я висунув таку версію, щоб трохи розворушити цього надзвичайно неприємного стариганя.

– І вам це якнайкраще вдалося. Але все ж, Голмсе, що сталося з хлопцем?

– У мене є кілька ідей. По-перше, юнак зникає напередодні важливого матчу. Факт важливий, якщо врахувати, що він – найкращий гравець команди. Це може бути простим збігом або й ні. Аматорський спорт – видовище, на якому не заведено укладати парі. І все ж їх укладають. Отже, є люди, котрим вигідно вивести Стонтонна з гри. Адже трапляється,

що перед перегонами зникає найкращий кінь. Це перша версія. Друга ґрунтується на тому очевидному факті, що юнак незабаром стане власником величезного маєтку, хоча зараз його статки й скромні. Тому можна припустити, що він став жертвою зграї, яка жадає за нього великий викуп.

– Але ці версії не пояснюють телеграми...

– Слушно, Ватсоне. Телеграма поки що залишається єдиним справжнім доказом, і ми не повинні відволікатися від неї. Тому і їдемо до Кембриджа. Там дізнаємося, яку роль відіграє телеграма в цій справі. Подальший хід розслідування наразі неясний, але я буду дуже здивований, якщо до вечора все (або майже все) не з'ясується.

Уже стемніло, коли ми приїхали в старе університетське містечко. На вокзалі Голмс винайняв кеб і звелів візникові їхати до обійстя доктора Леслі Армстронга. За кілька хвилин наш кеб зупинився біля великого будинку на жвавій вулиці. Ми увійшли в хол, і після довгого очікування нас запросили в приймальню лікаря.

Ім'я доктора Леслі Армстронга я не знав, що досить чітко показує, наскільки далекий я був тоді від медицини. Тепер мені відомо, що він не лише один із найкращих професорів медичного факультету, але й учений із європейським ім'ям, котрий зробив значний внесок у цілий ряд наук. Навіть нічого не чувши про його вчені заслуги, а лише раз поглянувши на нього, можна було з упевненістю сказати, що він видатна людина. У медика було квадратне вольове обличчя, гли-

бокий, зосереджений погляд з-під густих брів, масивне, як гранітна брила, підборіддя. Це був чоловік із гострим розумом і сильним характером: суворий, аскетичний, стриманий і навіть трохи вселяв страх. Він покрутив у руках візитну картку мого приятеля й непривітно поглянув на нас.

– Я чув про вас, містере Голмс, і про вашу діяльність також. І маю сказати, що не схвалюю її.

– У цьому, лікарю, ви одностайні з усіма злочинцями Англії, – спокійно відрубав мій товариш.

– Само собою зрозуміло, що, коли ваші зусилля спрямовані на викорінення злочинності, вас мають підтримувати усі свідомі члени суспільства. Хоча, наважуся сказати, офіційна влада досить компетентна у своїй справі. Але гідне осуду те, що ви сунете ніс у чужі таємниці, витягаєте на світ Божий сімейні драми, які ретельно оберігають від стороннього ока, та ще й відволікаєте від справ людей, украй зайнятих. Зараз, наприклад, замість того, щоб розмовляти з вами, я мав би писати науковий трактат.

– Співчуваю, лікарю. Однак наша бесіда може виявитися важливішою за будь-який трактат. Між іншим, ми робимо якраз протилежне до того, що ви так справедливо засуджуєте. Ми охороняємо від розголосу чужі таємниці, що неминуче відбувається, якщо справа потрапляє до рук поліції. Вважайте мене партизанським загonom, що діє окремо від регулярних сил. Так от, сьогодні я приїхав до вас поговорити про містера Годфрі Стонтонa.

– А що з ним трапилось?

– Ви ж його знаєте, чи не так?

– Він мій близький приятель.

– І знаєте про його зникнення?

– Зникнення? – суворе обличчя доктора навіть не сіпнулося.

– Він пішов із готелю вчора ввечері, після чого його більше ніхто не бачив.

– Він неодмінно повернеться.

– Завтра матч університетських команд.

– Мені начхати на ці дитячі забавки. Доля юнака справді мене турбує, бо я його знаю та люблю, а от регбі – це не для мене.

– Отже, я можу розраховувати на вашу допомогу? Мене також турбує доля містера Стонтонна. Ви знаєте, де він?

– Ні, певна річ.

– Ви бачили його вчора або сьогодні?

– Ні.

– Якої ви думки про здоров'я містера Стонтонна?

– Він абсолютно здоровий.

– Скаржився колись на нездужання?

– Жодного разу.

Голмс вийняв аркуш паперу та показав його медику.

– Як тоді поясните походження цієї квитанції на тринадцять гіней, сплачених минулого місяця містером Годфрі Стонтонном доктору Леслі Армстронгу з Кембриджа? Я знай-

шов її на письмовому столі Стонтонна серед інших паперів.

Обличчя медика налилося кров'ю.

– Не бачу необхідності давати вам хоч якесь пояснення, містере Голмс.

Детектив сховав квитанції в нотатник.

– Ви, мабуть, вважаєте за краще давати пояснення офіційно, – зауважив він. – А я ж вам уже сказав, що гарантую збереження таємниці. Ви вчинили б набагато розумніше, якби цілком мені довірилися.

– Нічого не можу сказати про цю квитанцію.

– Чи мали ви від Стонтонна якусь звістку відтоді, як він поїхав до Лондона?

– Ні.

– Ох, уже ця пошта! – скрушно зітхнув Голмс. – Учора ввечері о шостій годині п'ятнадцять хвилин Годфрі Стонтон надіслав вам термінову телеграму, яка, без сумніву, пов'язана з його зникненням, і вам досі її не принесли? Це – обурлива недбалість! Я негайно піду в місцеве поштове відділення та подам скаргу.

Доктор Леслі Армстронг схопився на ноги, його темне обличчя аж пашіло від гніву.

– Я вимагаю негайно покинути мою оселю, сер! – сказав він. – І передайте вашому господареві, лорду Маунт-Джеймсу, що я не бажаю більше мати ніяких справ ні з ним, ні з його агентами! – він несамовито задзеленчав дзвоником. – Джоне, проведіть цих джентльменів!

Пихатий дворецький ледь не виштовхав нас, і ми опинилися на вулиці. Голмс засміявся.

– Ого, доктор Леслі Армстронг – справді рішучий та енергійний чоловік! – сказав він. – А ще із успіхом міг би замінити професора Моріарті, якби спрямував свої таланти в інше русло. Отже, мій любий Ватсоне, ми самотні та покинуті в цьому негостинному місті. Але виїхати звідси не можемо. Це означає – відмовитися від пошуків. Погляньте, прямо навпроти будинку Армстронга міститься готель, що нам дуже вигідно. Візьміть номер із вікнами на вулицю та купіть їжі, а я поки спробую щось дізнатися.

Дізнавання зайняло в Голмса більше часу, ніж він передбачав, і детектив повернувся до готелю лише о дев'ятій вечора. Він був у кепському настрої, блідий, весь заплічований і мало не падав з ніг від голоду й втоми. На столі на нього чекала холодна вечеря. Вгамувавши голод, детектив запалив люльку та приготувався своєю звичайною напівжартівливою інтонацією розповідати про власні невдачі, до яких він завжди ставився з філософським спокоєм.

Раптом на вулиці почувся скрип коліс, Голмс піднявся й визирнув у вікно. Перед будинком медика в світлі газового ліхтаря стояла карета, запряжена парою сірих коней.

– Лікаря не було три години, – зауважив Голмс, – він поїхав о пів на сьому й тільки-но повернувся. Отже, він був десь за десять-дванадцять миль. Він щодня їздить кудись, а іноді навіть двічі на день.

– Це не дивно, адже він практикує.

– У тому-то й річ: Армстронг не практикує. Він професор і консультант, а практика лише б відволікала його від наукової роботи. Навіщо ж йому знадобилося здійснювати ці довгі та виснажливі поїздки? Кого він навідує?

– Його кучер міг би...

– Мій любий Ватсоне, до кучера я звернувся насамперед. Але він спустив на мене собаку: не знаю, чим це пояснити – його власною лютою вдачею чи наказом господаря. Однак вигляд мого цїпка не дуже сподобався візникові та собаці, й інцидент на цьому вичерпався. Наші взаємини після цього настільки загострилися, що про будь-які розпитування не могло бути й мови. Але, на щастя, у дворі готелю я розговорився з одним непоганим хлопцем, місцевим жителем, який розповів мені про звички медика та його щоденні поїздки. Під час нашої бесіди, немов на підтвердження його слів, до будинку лікаря підїхала карета.

– І ви вирішили слїдувати за нею?

– Чудово, Ватсоне! Ви сьогодні незрівнянні, саме це я й вирішив. Поруч із нашим готелем, як ви, мабуть, помітили, є крамниця, що торгує велосипедами. Я кинувся туди, орендував один із них і погнав за каретою, яка вже віддалилася на значну відстань. Я швидко наздогнав її і, тримаючись на відстані близько ста ярдів, слїдував за її ліхтарем. Так ми виїхали з міста й уже відїхали достатньо далеко, аж сталося несподіване: карета зупинилася, з неї вийшов лікар, рі-

шучим кроком підійшов до мене й уїдливо зауважив, що, оскільки дорога вузька, він не хотів би загороджувати мені шлях своєю каретою. Він був на висоті! Я проїхав повз карету і, відїхавши кілька миль, зупинився. Чекав довго, але карета немов крізь землю провалилася! «Мабуть, звернула на одну з сільських доріг», – вирішив я й поїхав назад. Карети навіть сліду не було. А медик повернувся, як бачите, тільки зараз. Спочатку я ніяк не пов'язував ці поїздки зі зникненням Годфрі Стонтонна, мене просто цікавило все, що стосується доктора Армстронга. Але хитрість лікаря мене насторожила. І я не заспокоюся, поки все не з'ясую!

– Спробуємо вистежити його завтра.

– Та от чи зможемо? Це не так просто. Ви ж не знаєте околиць Кембриджа! Сховатися на цій пласкій, як стіл, місцевості просто ніде, а чоловік, котрого хочемо вистежити, зовсім не дурень, як він це ясно показав нам сьогодні. Я відправив телеграму Овертону, щоб він повідомив, чи не сталося в Лондоні чогось нового. А поки що зосередимо всю увагу на докторові Армстронгу: адже це його ім'я я прочитав на корінці телеграми завдяки люб'язності телеграфістки. Я готовий посперечатися, що він знає, де ховається Стонтон. А якщо це відомо йому, то маємо довідатися й ми. Треба зізнатися, що рахунок наразі на його користь. Але ви добре знаєте, Ватсоне, що я не маю звички кидати гру на такій стадії.

Але й наступного дня ми не наблизилися до розв'язання загадки. Після сніданку нам принесли записку, і Голмс із

усмішкою простягнув її мені. Ось що в ній було:

«Сер, смію вас запевнити, що, переслідуючи мене, ви даремно гаєте час. Як ви переконалися минулої ночі, у задку моєї карети є вікно, і якщо вас не лякає двадцятимильна прогулянка, кінцевим пунктом якої будуть ворота вашого готелю, то можете сміливо податися за мною. Але мушу вам сказати, що оте стеження аж ніяк не допоможе містеру Годфрі Стонтону. Впевнений, що найкращою послугою, яку можете надати цьому джентльменові, було б ваше негайне повернення до Лондона. Скажіть вашому господареві, що вам не вдалося натрапити на його слід. У Кембриджі ви нічого не розвідаєте.

Щиро ваш, Леслі Армстронг».

– Авжеж, медик щирий і чесний опонент, – погодився Голмс. – Але він розпалив мою цікавість, і я не поїду звідси, поки не дізнаюся, куди та навіщо він їздить.

– Карета вже біля його дверей, – повідомив я. – А ось і він сам! Поглянув на наше вікно. Сідає в карету. Може, мені спробувати щастя на велосипеді?

– Ні-ні, мій любий Ватсоне! При всій моїй повазі до вашої природної кмітливості, маю сказати, що лікар вам не до снаги. Я вже якось сам спробую з ним упоратися. Боюся, що вам наразі доведеться зайнятися чимось іншим, бо поява двох нишпорок-незнайомців в околицях Кембриджа викликала б небажані чутки. Ви обов'язково знайдете багато цікавого в цьому поважному місті, а я намагатимуся принести ввечері

сприятливіші новини.

Але й цього дня моєму товаришеві не пощастило. Він повернувся пізно ввечері, втомлений і розчарований.

– Увесь день змарнував, Ватсоне. Знаючи напрямок поїздок медика, я об'їздив усі тамтешні села, спілкувався з шинкарями й іншими обізнаними людьми. Я обійшов Честертон, Гістон, Вотербич й Окінгтон, і всюди спіймав облизня. Щоденна поява карети точно не залишилася б непоміченою в цьому «сонному царстві». Словом, рахунок два-нуль на користь лікаря. Телеграми не було?

– Була, я її розпечатав, ось вона: «Помпей. Зверніться Джереми Діксон Трінті-коледж», – і нічого не збагнув.

– Та це ясно. Телеграма від нашого приятеля Овертона. Відповідь на моє запитання. Зараз пошлю записку містеру Джереми Діксону. Впевнений, що цього разу удача, без сумніву, всміхнеться нам. До речі, як минув матч?

– У сьогоднішній вечірній газеті розміщено докладний звіт про нього. Виграв Оксфорд. Ось чим закінчується звіт: «Поразка світло-блакитних пояснюється відсутністю славетного гравця міжнародного класу Годфрі Стонтонна. Це було відчутно вже на перших хвиликах зустрічі. Відсутність комбінаційної гри в лінії нападу, млявість в атаці й обороні звели нанівець зусилля цієї сильної та дружної команди».

– Отже, неспокій нашого приятеля Овертона мав підстави, – зауважив Голмс. – Але особисто я поділяю думку лікаря. Регбі мене також абсолютно не обходить. А зараз – спати,

Ватсоне! Завтра нас чекає копіткий день.

Коли, прокинувшись наступного ранку, я побачив Голмса біля каміна з невеликим шприцом у руках, то аж сторопів. Шприц асоціювався в мене з його єдиною слабкістю, тому я вирішив, що мої найгірші побоювання справдилися. Побачивши такий вираз мого обличчя, Голмс зареготав і поклав шприц на стіл.

– Ні-ні, любий друже, не варто турбуватися! Шприц цього разу – не знаряддя зла, а скоріше ключ до розгадки таємниці. Я покладаю на нього велику надію. Усе поки що нам сприяє. Я тільки-но здійснив невеличку вилазку. А тепер добряче поснідайте, Ватсоне, бо сьогодні ми візьмемо слід доктора Армстронга. І я не дозволю ні собі, ні вам навіть хвилини спочинку, поки не заженемо його в нору!

– Тоді слід прихопити сніданок із собою. Я не встигну поїсти, адже медик зараз поїде. Карета вже біля дверей.

– Сьогодні це не має значення. Нехай їде. Він буде генієм, якщо йому вдасться вислизнути від нас. Коли поснідаєте, ми спустимося вниз, і я познайомлю вас із одним чудовим детективом.

Ми зійшли вниз, і Голмс повів мене до стайні. Відкривши стійло, він вивів присадкуватого собаку – рябого покруча бігля з гончаком.

– Дозвольте представити вам Помпея, – сказав він, – гордість місцевих мисливців. Судячи з його статури, він не дуже добре бігає, зате чудово тримає слід. Ну, Помпею, хоча

ти й не надто швидкий, але, гадаю, двом лондонцям середнього віку буде нелегко гнатися за тобою, тому дозволю собі прикріпити до твого нашійника цей шкіряний повідець. А тепер уперед! Покажи, на що здатен...

Він підвів пса до будинку лікаря. Той понюхав землю і, натягнувши повідець, завзято кинувся вулицею. За півгодини ми вже були за містом.

– Що це означає, Голмсе? – спитав я.

– Старий заяложений прийом, але часом дає чудові результати. Сьогодні вранці я зазирнув у двір до лікаря й облив зі шприца заднє колесо карети анісовою олією. Помпей гнатиметься за ним хоч до самого Джон-о'Гротса. Щоб збити його зі сліду, нашому приятелеві довелося б переправлятися через Кем у кареті. От хитрун! Ось чому йому вдалося втекти тоді вночі!

Пес раптом круто звернув з дороги на порослий травою путівець. Через півмилі він вивів нас на інше шосе. Слід круто повернув праворуч. Дорога обігнула місто зі сходу та повила в напрямку, протилежному тому, в якому ми почали переслідування.

– Отже, цей гак він зробив винятково заради нас, – зазначив Голмс. – Не дивно, що мої вчорашні пошуки ні до чого не призвели. Лікар грає за всіма правилами. Цікаво, що його змушує вдаватися до таких хитрощів? Он там, праворуч, вочевидь, Трампінгтон. Погляньте, Ватсоне. Ага, карета! Мерщій за нею, Ватсоне, поки не пізно!

Він кинувся в найближчу хвіртку, тягнучи за собою Помпея, який упирався. Тільки-но ми сховалися за живоплотом, як карета промчала повз нас. На мить я побачив доктора Армстронга. Він сидів згорблений, обхопивши руками голову – живе втілення горя. Поглянувши на спохмурніле обличчя мого супутника, я зрозумів, що й він помітив стан доктора.

– Боюся, щоб наші пошуки не спіткав сумний кінець, – зітхнув він. – Але ми зараз усе дізнаємося. Помпею, вперед! Он до того дому!

Сумнівів не було: ми досягли мети. Помпей із гавкотом бігав біля воріт, де ще виднілися сліди карети. Голмс прив'язав собаку до тину, і ми доріжкою поквапилися до будинку. Мій приятель постукав у невисокі прості двері, трохи зачекав і постукав знову. Усередині хтось був, звідти долинав стогін, сповнений безнадійного відчаю та горя. Голмс нерішуче постояв біля дверей, потім озирнувся на дорогу. Нею мчала карета, запряжена парою сірих коней.

– Лікар повертається! – видихнув Голмс. – Мерщій у будинок. Маємо дізнатися, у чому справа!

Він відчинив двері, і ми опинилися в холі. Стогін посилювався, переходячи в безперервний відчайдушний крик. Він долинав звідкілясь ізгори. Голмс стрімко кинувся туди, я за ним. Він штовхнув прочинені двері, і ми зупинилися від переляку.

На ліжку нерухомо лежала молода вродлива дівчина. Її

спокійне бліде обличчя обрамляло пишне золотисте волосся. Потьмянілі, широко розплющені блакитні очі втупилися в стелю. Біля ліжка, ховаючи обличчя у простираadlo, на колінах стояв юнак, що здригався від ридань. Горе так пригнітило його, що він навіть не поглянув у наш бік. Голмс поклав йому руку на плече.

– Ви містер Годфрі Стонтон?

– Так-так... Це я. Але ви прибули запізно. Вона померла.

Він, мабуть, вирішив, що ми медики. Голмс пробурмотів кілька слів співчуття та спробував пояснити, скільки клопотів він завдав своїм друзям. Аж раптом на сходах почулися кроки, а в дверях з'явилося суворе й обурене обличчя доктора Армстронга.

– Отже, джентльмени, – сказав він, – ви досягли свого! Та ще й обрали для вторгнення найневідповідніший момент. Я не хотів би сваритися в присутності покійниці, але знайте: якби я був молодший, ваша поведінка не залишилася б безкарною!

– Даруйте, докторе Армстронг, але мені здається, ми не зовсім розуміємо один одного, – з гідністю відповів мій приятель. – Чи не погодитеся ви спуститися донизу, де ми могли б владнали цю сумну справу?

За хвилику ми вже сиділи у вітальні.

– Слухаю вас, сер, – спонукав лікар.

– Насамперед хочу, щоб ви знали: я не маю жодного стосунку до лорда Маунт-Джеймса, більше того – цей старигань

мені дуже неприємний. Збагнуть, якщо зникає людина, а до мене звертаються за допомогою, мій обов'язок – знайти її. Тільки-но зниклого знаходять – моя місія закінчена. І якщо не було порушено закон, то таємниця, якої я мимоволі торкнувся, назавжди нею й залишиться. У цій справі, впевнений, порушення закону не було, і ви можете цілком розраховувати на мою мовчанку. Жодне слово про неї не потрапить на газетні сторінки.

Доктор Армстронг ступив уперед і простягнув Голмсові руку.

– Я помилявся щодо вас, містере Голмс! – вибачився він. – Ви справжній джентльмен. Я залишив нещасного Стонтонна наодинці з його горем, але потім, дякуючи Богу, вирішив повернутися назад: може, йому знадобиться моя допомога. І це дало мені можливість пізнати вас краще. Ви достатньо обізнані в цій справі, і мені не так складно пояснити все інше. Торік Годфрі Стонтон орендував помешкання в Лондоні. Він покохав доньку господині й незабаром з нею одружився. Світ не бачив жінки ніжнішої, гарнішої та розумнішої за неї. Ніхто не посоромився б мати таку дружину. Але Годфрі – спадкоємець того огидного скнари. І якби він дізнався про одруження небожа, то позбавив би його спадщини. Я добре знаю Годфрі й дуже його люблю. Він безумовно чудова людина. Тому я всіляко сприяв йому, щоб зберегти цю таємницю. Завдяки цьому віддаленому будинку й обережності Годфрі про їхній шлюб дотепер було відомо лише

двом людям – мені та відданому слугі, котрий зараз пішов за лікарем до Трампінгтона. Нещодавно Годфрі спіткав страшний удар – його дружина небезпечно занедужала. Виявилось, що це швидкоплинні сухоти. Годфрі мало не збожеволів від горя; але йому все ж довелося їхати до Лондона на цей матч, бо не зміг би пояснити свою відсутність, не розкривши таємниці. Я намагався підбадьорити його, пославши телеграму. Він відповів, благаючи зробити все, щоб врятувати дружину. Вам якимось дивом вдалося прочитати його телеграму. Я не хотів казати йому, наскільки велика небезпека, бо його присутність тут нічому б не зарадила. Але я написав усю правду батькові дівчини, а той, забувши про розсудливість, вибрав усе Годфрі. Останній, усе покинувши, приїхав сюди в стані, близькому до шаленства. І на колінах простояв біля її ліжка до сьогоднішнього ранку, поки смерть не припинила страждання дівчини. Ось і все, містере Голмс. Не сумніваюся, що можу довіритися вашій скромності та скромності вашого колеги.

Голмс міцно потиснув лікареві руку.

– Ходімо, Ватсоне, – кивнув він.

І ми вийшли з цього сумного будинку назустріч блідому сьайву зимового дня.

Його прощальний уклін

Була дев'ята година вечора другого серпня – найстрашнішого серпня в усій історії людства. Здавалося, на землю, що занепадає, вже звалилося Боже прокляття – панувало страхітливе затишшя, і задушливе, нерухоме повітря сповнилося довготривалим очікуванням. Сонце давно сіло, але далеко на заході, біля самого виднокраю, жевріла, немов роз'ятрена рана, криваво-червона пляма. Вгорі яскраво сяяли зірки, внизу в бухті виблискували корабельні вогні. На садовій доріжці біля кам'яної огорожі розмовляли два німця – особи поважні: за їхніми спинами стояв будинок, довгий, приземкуватий, із ліпниною фронтонів зусібіч. Співрозмовники дивилися на широку гладінь берега біля підніжжя величної крейдяної скелі, на яку чотири роки тому опустився, як перелітний орел, гер фон Борк, один із учасників бесіди. Вони перемовлялися впівголоса, тісно схиливши голови. Тліючі кінчики їхніх сигар знизу можна було б сприйняти за вогняні очі злого демона, породження пекла, що визирає з темряви...

Цей фон Борк був непересічною особистістю. Серед усіх відданих кайзерові агентів ще одного такого не знайдеш. Саме завдяки його талантам йому довірили «англійську місію», найвідповідальнішу. І з моменту, коли шпигун приступив до її виконання, таланти ці розкривалися все яскравіше, свід-

ками чого стали п'ятеро втаємничених. Одним із цієї п'ятірки був барон фон Херлінг, котрий стояв зараз поруч, перший секретар посольства. Його величезний потужний «бенц» загородив собою сільський провулок в очікуванні, коли доведеться мчати господаря назад до Лондона.

– Судячи з того, як розгортаються події, до кінця тижня ви, ймовірно, вже будете в Берліні, – зауважив секретар. – Прийом, який вам там готують, любий мій фон Борку, вразить вас. Адже я знаю, наскільки сильно цінують вашу діяльність у цій країні у вищих колах.

Секретар був солідний, серйозний чоловік, високий, широкоплечий, говорив повільно й упевнено, що й стало його головним козирем у його дипломатичній кар'єрі.

Фон Борк засміявся.

– Їх не так уже й важко одурити, – зауважив він. – Неможливо уявити людей більш поступливих і наївних.

– Не знаю, не знаю... – промовив його співрозмовник замислившись. – У них є межа, через яку не переступиш, і це варто пам'ятати. Саме напускна наївність і є пасткою для іноземця. Перше враження завжди таке: винятково м'які люди. Аж раптом натикаєшся на щось дуже жорстке та рішуче. І розумієш, що це мур, який неможливо перетнути. Не можна не враховувати цей факт, до нього треба пристосовуватися. Наприклад, у них є свої, лише їм властиві умовності, із якими просто неможливо не рахуватися.

– Маєте на увазі «хороші манери», щось таке?

Фон Борк зітхнув, як чоловік, котрий уже постраждав від цього.

– Маю на увазі типові британські умовності в усіх їхніх своєрідних проявах. Для прикладу можу розповісти історію, що сталася зі мною, коли я припустився жахливої помилки. Можу дозволити собі розповідати про власні хиби, бо ви достатньо добре обізнані про мою роботу та знаєте, наскільки вона успішна. Сталось це під час мого першого приїзду сюди. Мене запросили на вікенд у замиський будиночок члена кабінету міністрів. Розмови велися вкрай необережні.

Фон Борк кивнув.

– Я бував там, – додав він сухо.

– Зрозуміло. Так от, я, природно, послав звіт про свої спостереження до Берліна. На жаль, наш шановний канцлер не завжди достатньо тактовний у таких справах. Він кинув зауваження, яке засвідчило, що він обізнаний, про що саме там велися розмови. Простежити джерело інформації було, звісно, неважко. Ви навіть уявити собі не можете, як це мені нашкодило! Куди раптом зникла м'якість наших англійських господарів! Її наче вітром здуло. Знадобилося два роки, щоб усе вляглося. Ось ви, вдаючи зі себе спортсмена...

– Це не зовсім так. Удавання – щось навмисне, штучне. А в мене все цілком природно, бо я природжений спортсмен. Обожаю спорт.

– Ну, що ж, від того ваша діяльність лише ефективніша. Водночас ви берете участь у перегонах вітрильників, полює-

те, граєте в поло – не відстаєте ні в чому. Ваша четвірка бере призи в Олімпії. Я чув, що ви навіть займаєтеся боксом разом із молодими англійськими офіцерами. І що в результаті? Врешті-решт, ніхто не сприймає вас всерйоз. Хто ви? «Хороший хлопець», «як для німця – чоловік цілком пристойний», любить випити, завсідник нічних клубів – веселий, безтурботний молодий нероба. Кому спаде на гадку, що ваш тихий замський будиночок – центр, звідки походить половина всіх бід англійського королівства, і що поміщик-спортсмен – досвідчений агент, найспритніший і найметкіший у всій Європі? Ви геній, любий мій фон Борку, геній!

– Що ви, не треба, бароне! Але я справді можу сказати, що провів чотири роки в цій країні не дарма. Я ніколи не показував вам свій маленький сховок? Може, заїдемо на хвилику всередину?

Кабінет виходив прямо на терасу. Фон Борк штовхнув двері і, пройшовши вперед, клацнув електричним вимикачем. Потім причинив двері за масивною постаттю фон Херлінга, що рухався слідом, і ретельно засмикнув важку віконну фіранку. Лише вживши всіх запобіжних заходів, він обернувся до гостя своє засмагле обличчя з гострими рисами.

– Частину моїх паперів я вже переправив, – сказав він. – Найменш важливі взяла з собою дружина, вчора вона разом із усіма слугами виїхала у Фліссінген. Розраховую, що охорону решти візьме на себе посольство.

– Ваше ім'я вже додали до списку особового складу. Все

мине спокійно, жодних труднощів ні для вас, ні з приводу вашого багажу. Звісно, хтозна, можливо, нам не знадобиться їхати, якщо Англія залишить Францію на поталу. Ми впевнені, що між ними немає ніякого взаємно зобов'язуючого договору.

– А Бельгія?

– І щодо Бельгії також.

Фон Борк похитав головою.

– Навряд. Ось із нею така угода точно існує. Ні, тоді Англія довіку не відмиється від такої ганьби.

– Принаймні у неї буде тимчасовий перепочинок.

– Але честь країни...

– Е, любий мій, ми живемо у вік утилітаризму. Честь – поняття середньовічне. Крім цього, Англія не готова. Це немислимо, але навіть наші спеціальні військові податки в п'ятдесят мільйонів, мета яких уже, здається, настільки зрозуміла, ніби ми помістили про це оголошення на першій сторінці газети «Таймс», не пробудили цих людей від сплячки. Час від часу хтось про щось питає. Відповідати на такі запитання – мій обов'язок. Раз у раз вибухає невдоволення. Я мушу заспокоювати, пояснювати. Але що стосується найголовнішого – запасів спорядження, заходів проти атаки підводних човнів, виробництва вибухівки, – нічого немає, ніщо не готове. Як же Англія зможе увійти в гру, особливо тепер, коли ми заварили таку пекельну кашу з громадянської війни в Ірландії, фурій, що б'ють вікна, і ще невідомо чого, щоб її думки

були повністю зайняті внутрішніми справами?

– Їй доведеться потурбуватися про своє майбутнє.

– А це вже зовсім інша річ. Вважаю, у нас є наші власні, дуже конкретні плани щодо майбутнього Англії – ваша інформація нам тоді дуже знадобиться. Містер Джон Буль може вибирати – або сьогодні, або завтра. Забажає, щоб це було сьогодні – ми до цього готові. Віддає перевагу завтрашньому дню – будемо готові, як і раніше. На мою думку, їм розумніше боротися з союзниками, ніж поодинці. Та це вже їхня справа. Цей тиждень має вирішити долю Англії. Але ви згадували про сховок...

Барон опустився у фотель. Промені світла падали прямо на його широку лису маківку. Він незворушно пахкав сигарою.

У дальньому кінці просторої кімнати, обшитої дубовими панелями та заставленої рядами книжкових полиць, висіла штора. Фон Борк її відсмикнув, і фон Херлінг побачив великий сейф, обкутий міддю. Фон Борк зняв невеликого ключика з ланцюжка для годинника й після довгих маніпуляцій відчинив важкі дверцята.

– Прошу, – сказав він, жестом запрошуючи гостя й сам відступаючи вбік.

Світло вдарило у відчинений сейф, і секретар посольства із захопленням розглядав його численні відділення. Над кожним була табличка. Переводячи погляд, фон Херлінг читав: «Броди», «Охорона портів», «Аероплани», «Ірландія»,

«Єгипет», «Зміцнення Портсмута», «Ла-Манш», «Розайт» і десятки інших. Усі відділення були забиті документами, кресленнями та планами.

– Грандіозно! – вигукнув секретар. Відклавши сигару, він тихо поплескав у м'ясисті долоні.

– І це всього за чотири роки, бароне. Не так уже й погано для поміщика, гульвіси та мисливця. Але діамант, який має увінчати мою колекцію, ще не тут. Скоро прибуде, і для нього вже готова оправа.

Фон Борк вказав на відділення з написом «Військово-морська сигналізація».

– Але ж у вас тут уже набралось вельми солідне досє...

– Застаріле, маловартісні папірці. Адміралтейство якимось чином дізналося, вдарило на сполох, і всі коди змінили. Оце був удар! Найбільша невдача за всю мою службу. Але за допомогою моєї чекової книжки та кмітливого Олтемонта сьогодні ж увечері все буде залагоджено.

Барон зиркнув на свій годинник і видав гортанний вигук, що свідчив про розчарування.

– На жаль, більше чекати не можу. Можете собі лише уявити, як зараз усе кипить на Карлтон-Террас. Кожен із нас має залишатися на своєму посту. Я сподівався привезти новини про вашу останню здобич. Хіба ваш Олтемонт не призначив точної години прибуття?

Фон Борк підсунув йому телеграму: *«Буду неодмінно. Увечері привезу нові свічки запалювання. Олтемонт».*

– Свічки запалювання?

– Бачте, він видає себе за механіка, а в мене тут цілий гараж. У нашому з ним коді все позначено термінами автомобільних деталей. Пише про радіатор – має на увазі лінійний корабель, а масляна помпа – це крейсер. Свічки ж запалювання – військово-морська сигналізація.

– Надіслано з Портсмута опівдні, – повідомив секретар, поглянувши на телеграму. – До речі, скільки ви йому платите?

– П'ятсот фунтів дам лише за це доручення. І ще, звісно, виплачую регулярну платню.

– Непогано заробляє. Вони корисні, ці зрадники батьківщини, але якось прикро стільки платити за зраду.

– На Олтемонта мені грошей не шкода. Він чудово працює. Може, я й виплачую йому багато, зате він поставляє «якісний товар», як сам його охарактеризував. Крім цього, він зовсім не зрадник. Запевнюю: що стосується ставлення до Англії, то наш найбільш пронимецький юнкер – пташеня порівняно із ображеним американським ірландцем.

– Он як! Він американський ірландець?

– Послухали б ви, як він розмовляє, то у вас не залишилося б сумнівів щодо цього. Не повірите, але я іноді насилу його розумію. Він наче оголосив війну не лише Англії, а й навіть англійській мові. Ви справді більше не можете чекати? Він має бути з хвилини на хвилину.

– Дуже шкодую, але я й так затримався. Чекаємо на вас

завтра рано-вранці. Якщо вам вдасться пронести теку зі сигнальними кодами під самим носом у герцога Йоркського, то можете вважати це блискучим фіналом усієї вашої британської епопеї. Ого! Токайське!

Він кивнув на ретельно закорковану, вкриту павутинням пляшку, що стояла на таці разом із двома келихами.

– Дозвольте запропонувати вам келих на дорогу?

– Ні, дякую. А у вас, мабуть, готується забава?

– Олтемонт – витончений знавець вин, моє токайське йому засмакувало. Він дуже самолюбний, легко ображається, доводиться його задобрювати. Авжеж, із ним доволі не просто, могу вас запевнити.

Вони знову вийшли на терасу й попрямували в її дальній кінець. Величезна машина барона, що стояла на протилежному боці, миттю затремтіла й загула від легкого поруху шофера.

– Он там, імовірно, вогні Гариджа, – вказав секретар, одягаючи дорожній плащ. – Усе виглядає так спокійно та мирно. Через якийсь тиждень тут спалахнуть інші вогні, й англійський берег утратить свій ідилічний вигляд. Та й небо також, якщо наш славетний Цепелін дотримає своєї обіцянки. А це хто там?

У будинку світилося лише в одному вікні – там за столом, на якому стояла лампа, сиділа симпатична рум'яна бабуся в сільському чепчику. Вона схилилася над плетивом і час від часу зупиняла роботу, щоб погладити великого чорного

кота, що примостився на ослінчику біля неї.

– Марта, служниця. Я залишив при будинку лише її.
Секретар реготнув.

– Вона здається уособленням Британії – занурена в себе й поважно дримає. Ну, фон Борку, au revoir ¹.

Махнувши на прощання рукою, він заліз у машину, і два золотих конуси від фар одразу рвонули вперед у пільму. Секретар відкинувся на подушки розкішного лімузина й настільки поринув у роздуми про європейську трагедію, яка насувалася, що й не помітив, як його машина, завертаючи на сільську вулицю, заледве не протаранила маленький «фордик», що рухався назустріч.

Коли останнє мерехтіння фар лімузина згасло вдалечині, фон Борк повільно попрямував назад у свій кабінет. Проходячи садом, він помітив, що служниця загасила лампу та лягла спати. Тиша й темрява, що заповнили просторий будинок, були для фон Борка незвичними – його сім'я з усіма нащадками та родичами була великою. Він із полегшенням подумав, що вони всі вже в безпеці, і якщо не брати до уваги стару служницю, яка затрималася на кухні, в усьому будинку він залишився сам. Перед від'їздом треба було ще багато чого привести до ладу, дещо ліквідувати. Він узявся за справу й працював доти, доки його гарне, енергійне обличчя не розпашілося від вогню палаючих паперів. Біля столу на підлозі стояла шкіряна валіза – фон Борк акуратно, методично по-

---

¹ До побачення (*франц.*).

чав перекладати в неї коштовний вміст сейфа. Раптом його чутливий слух вловив гул автомобіля, що рухався здалеку. Він вигукнув від задоволення, затягнув ремені на валізі, замкнув сейф і квапливо вийшов на терасу. Якраз у цю мить біля хвіртки, блиснувши фарами, зупинилася маленька машина. Її пасажир вистрибнув і швидко попрямував назустріч барону. Водій, кремезний літній чоловік зі сивими вусами, зручніше всівся на сидінні, вочевидь, готуючись до довгого чекання.

– Ну, як? – жваво спитав фон Борк, кинувшись до прибулого.

Замість відповіді той із переможним виглядом помахав невеликим пакунком у себе над головою.

– Ще б пак, містере, сьогодні ви вже будете задоволені! – вигукнув гість. – Справа зроблена.

– Сигнали?

– Аякже, як я й писав у телеграмі. Усі без винятку – ручна сигналізація, сигнали лампою, марконі. Певна річ, копії, а не оригінали: було б дуже небезпечно. Але товар якісний, будьте певні.

Він із зухвалою розкутістю лягнув німця по плечу. Той насупився.

– Заходьте, я вдома сам, – запросив господар. – Копії, безумовно, краще, ніж оригінали. Якби зникли оригінали, то всі коди негайно б змінили на нові. А як із цими копіями, вважаєте, все гаразд?

Увійшовши до кабінету, американський ірландець сів у крісло та витягнув уперед свої довгі ноги. Йому можна було дати років шістдесят – довготелесий, сухорлявий, риси обличчя гострі, чіткі; невелика цапина борідка надавала йому схожості з дядьком Семом, яким його малюють на карикатурах. З куточка рота в нього звисала наполовину викурена, згасла сигара; ледь сівши, він негайно ж її розпалив.

– Зібралися наживати п'ятами? – зауважив гість, озирнувшись. Погляд його зупинився на сейфі, вже не прикритому завісою. – Послухайте, містере, невже ви тримаєте в ньому всі ваші папери?

– Чому б і ні?

– Чорт забирай! У такій скрині? А ще вважаєте себе шпигуном екстра-класу. Та будь-який злодюжка-янкі розколупає його консервним ножом! Якби я знав, що мої листи закинуть у таку скриню, не був би таким телепнем і не писав би вам.

– Жодному злодюжці з цим сейфом не впоратися, – заперечив фон Борк. – Метал, із якого він зроблений, не розрізати жодним інструментом.

– Ну, а замок?

– Замок особливий, із подвійною комбінацією, розумієте, як це?

– Ні, поясніть мені.

– Щоб відкрити такий замок, потрібно знати певне слово та число. – Фон Борк піднявся й показав на подвійний диск навколо щілини замка. – Зовнішнє коло для букв, внутрішнє

– для цифр.

– Нічого собі!

– Не так усе просто, як ви вирішили. Я замовив його чотири роки тому, і, знаєте, які я вибрав слово та число?

– Гадки не маю.

– Тоді послухайте: слово – «серпень», а число – 1914, зрозуміли?

Обличчя американця засяяло від захоплення.

– Оце ви спритно вгадали, хай йому грець! Просто в яблучко влучили! – здивовано вигукнув він.

– Атож, дехто з нас міг уже тоді передбачити точну дату. Ну от, тепер час настав, і завтра вранці я згортаю всі справи.

– Послухайте, містере, ви й мене маєте звідси витягти! Я в цій триклятій країні сам не залишуся. Мабуть, за тиждень, а то й раніше, Джон Буль встане дибки та почне гарячкувати. Вважаю за краще дивитися на нього з протилежного узбережжя океану.

– Але ж ви американський громадянин!

– Ну, то й що? Джек Джеймс також американський громадянин, а тепер відсиджує свій термін у Портленді. Англійський фараон не буде з вами цілуватися, якщо заявите йому, що ви американець. «Тут у нас свої закони, британські», – ось що він скаже. Авжеж, містере. До речі, якщо ми вже згадали Джека Джеймса... Мені здається, ви не дуже бережете людей, котрі на вас працюють.

– Що ви хочете цим сказати? – різко спитав фон Борк.

– Але ви ж наче їхній господар, еге ж? І маєте наглядати, щоб вони не потрапили в халепу. Це стається постійно, а хоч одного ви врятували? Узяти того ж Джеймса...

– Джеймс сам винен – ви це чудово знаєте. Він був занадто недисциплінований для такої справи.

– Джеймс – йолоп, згоден. Ну, а Голліс?

– Голліс поводився, як ненормальний.

– Правда, наприкінці він трохи схибнувся. Збожеволіти можна, коли з ранку до вечора граєш, як у театрі, а навколо в'ються зграї поліційних гончаків – так і чекай, що вгризуться. Ну, а якщо говорити про Стейнера...

Фон Борк помітно сіпнувся, його рум'яне обличчя трохи зблідло.

– А що не так зі Стейнером?

– Ви не знаєте? Таж його також загребли. Вчора вночі вдерлися в його крамницю, і він сам, і всі його папери тепер у Портсмутській в'язниці. Ви-то втечете, а йому, бідоласі, доведеться розсьорбувати кашу, і добре ще, якщо не повісять. Ось тому я й хочу не зволікаючи перебратися за океан.

Фон Борк був вольовим чоловіком, мав достатньо витримки, але було неважко помітити, що ці новини його схвилювали.

– Як же вони дісталися до Стейнера? – бурмотів він упівголоса.

– Оце справді удар! Може статися ще дещо гірше: того й дивись, вони й мене схоплять...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.